

РИМСКИЯТ АРХИТЕКТ ВИТРУВИЙ И ВРЪЗКАТА МУ С КОНСЕРВАЦИЯТА И РЕСТАВРАЦИЯТА НА НЕДВИЖИМИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЦЕННОСТИ В БЪЛГАРИЯ.

Преди известно време в медиите се появиха твърдения на български историк за това, как всяка една крепост, всяка църква може да бъде възстановена ако се прочете Витрувий, където всичко е описано и е дадена цялата информация, необходима за подобно начинание.[1]

Това изказване, което се появява нееднократно по различни поводи, казвано със съвършено убедителен тон и поради което неподлежащо на съмнение, е причината за появата на това проучване, защото ако фактите са толкова категорични определено няма нужда от съществуването на експертна общност от археолози, архитекти-реставратори, художник-реставратори, технолози и др., които от дълги години проучват обекти и/или се занимават с проблемите на реставрацията.

Кой е Витрувий?

Марк Витрувий Полион е римски архитект живял първото столетие преди Христа. Информацията за живота му е оскъдна. Знае се, че е служил на император Август и най-големия му принос е написването на поредица от книги, позната ни като “10 книги за архитектурата”, която систематизира неговите знания в тази област. За него самият има много малко сведения в достигнали до нас писмени източници.

Книгата.

В своите книги Витрувий повтаря, че една сграда трябва да притежава три качества “*firmitas, utilitas, venustas*”, т.е. да е солидна, полезна и красива. Тези качества са познати като Триадата на Витрувий.

Книгата е разделена на 10 части, описващи различни аспекти на архитектурата и строителството:

-Описания на елементи от римския град - крепостни стени, кули, улици и тяхното ориентиране спрямо посоките на света в зависимост от географското положение и климата;

-Строителни материали;

-Строителство на храмове, театри, базилики, форуми, колонади, бани, къщи, стопанства и т.н.

- Правила за построение и симетрия, пропорции;
- Архитектурни ордери - йонийски, коринтски, дорийски;
- Зависимост между тип сграда и използван ордер;
- Разположение на частите на сградата, функционални връзки;
- Довършителни работи;
- Инструменти за работа и стенобойни машини;

Вярва се, че Витрувий не повлиява архитектурата на своето време, поради факта, че не пише или пише твърде малко за съществуващи проблеми като строеж на многоетажни сгради, строежи със тухли, сводови конструкции. Известно е, че е повлиял на архитектурата от времето на Каролингите (IX-X век сл. Хр.). В този период от време се налага създаването на илюстрации към текста, поради липса на оригинални такива.

До каква степен труда на Витрувий предопределя развитието на архитектурата?¹

Безспорно Витрувий връхновява много италиански архитекти през Средновековието (XV век), когато трудът му е преоткрит и превърнат в своеобразен норматив². Първото издание на труда на Витрувий се появява в Рим през 1486. След това се превежда от латински на италиански - 1521г., френски - 1547г., английски, немски - 1543г., испански и няколко други езика. Има много спорове по отношение на преводите, които са правени по това време, като историческите източници сочат поне за пет такива само на италиански език, а качеството на превода също се поставя под въпрос. Подобен е и проблемът с достоверността на илюстрациите: тъй като скиците към текстовете не са оцелели във времето и се правят нови скици. [2]

Художник-архитектът Чезаре Чезариано (1483-1543), ученик на Браманте е един от тези, които създават скици към книгата на Витрувий, а отделно от това той промотира принципите на изпълнение на нови сгради, изложени от Витрувий. По-късно през XVI век

¹ Подобно проучване вече е правено. Книгата на Hanno-Walter Kruft "История на архитектурната теория" е подобен пример.

² Книгата е преоткрита през 1414г. от Погио Браколини, но на Леон Батиста Алберти (1404–1472) се пада честта да направи този труд широко известен, пишейки за него в своя тезис за архитектура *De re aedificatoria* (с. 1450)

Андреа Паладио прави илюстрациите към превода на труда на Витрувий, направен от Даниеле Барбаро, 1567г.

Трябва да се отбележи, че Витрувий е архитект, който проектира и дава нормите за строеж на нови градове, сгради и съоръжения (не и за църкви както се твърди в интервюто с г-н Б. Димитров). Той не е част от науката развила се през вековете и позната като Реставрация. Т.е. съхранението на сградите не е приоритет на неговата разработка. **Никъде в неговия труд не се споменава за възстановяване на сгради.**

Повлияни от Витрувий са Леон Батиста Алберти (1404-1472)³ и Антонио Аверлино Филарет (1400-69/70), чиито разсъждения обаче преминават в друго направление, а именно поддръжката и съхранението на сградите. Филарет казва, че една сграда ”ще се разболее ако не яде. Това е, когато тя не се поддържа и бавно ще започва да се разрушава и като човек, който не яде тя ще умре.Затова трябва да има кой да я поправя и лекува и тя скоро ще е в добро здраве.”

³ Леон Батиста Алберти е загрижен за качеството на архитектурата и съветва проектирането да се извършва внимателно и да се правят консултации със съответни експерти. Особено когато се правят мащабни проекти, надхвърлящи един човешки живот. По отношение на поправката на сгради, той настоява, че един архитект трябва да има представа, какво е причинило повредите. Те са или външни или са предизвикани в процеса на строителство, освен това говори за отговорността на архитекта. Алберти изяснява, че не всички дефекти са поправими. Всички ние сме част от природата - поради което смъртни. Дори и най-здравия материал може да остарее под влиянието на слънцето и студената сянка или заради студа и вятъра. Понякога проблемите са причинени от земетресения, пожари и други катаклизми, а когато една сграда е изначално сгрешена е трудно да бъде направено нещо за нея. В малка част от труда си той набляга на “малките проблеми” на сградите и съоръженията като премахване на растителност от фасадите, методи за подсилване и заздравяване на сградите и др. Според Алберти фундаменталната причина за разрушаването на сградите е човешката небрежност и безхаберие (незагриженост).

За него причините да се опазват историческите структури за няколко: 1. присъщи архитектурни качества, здравина и красота; 2. дидактическа ценност; 3. историческа ценност. Днес това се нарича “съществени ценности”. Естетическия вид - красотата на сградата е друга причина тя да се опазва. Красотата е толкова важна, че дори варварите и времето се предават пред нея. За него античните **останки** са най-ценните учители, от които може да се научи много.

Третият много важен ръкопис от XV век е написан от Франческо Ди Джорджио Мартини (1439-1501). Той желае да пренапише Витрувий в съвременен вариант, като провери пропорциите на съществуващите класически сгради и развалини. Разтревожен от продължаващите разрушения, иска да документира останките преди да изчезнат.

И тримата са повлияни от написаното от Витрувий, но се вижда, че има актуални за времето си проблеми, на които също обръщат внимание. Проявява се нова мисия на професията “архитект” - да предвиди нуждите на сградата с цел да предотврати разрушенията и да предвиди поправката, която да се извърши в добри за сградата времена.

Книгата е вдъхновила и много архитекти, живели в епохата на Ренесанса, повлияла е Бароквата архитектура (XVII век) и Неокласицистичната архитектура (XVIII век), които времена са много след написването ѝ и дори след преоткриването ѝ.

Как се развива архитектурата на Балканския полуостров във времената на Римската империя и повлияна ли е тя от труда на Витрувий?

Земите на Балканския полуостров с пълно право може да наречем далечна римска провинция, а разстоянието до столицата Рим не е за пренебрегване. Времеемко и скъпо е използването на материали, докарани от Апенинския полуостров, където се намират кариерите и зоните на добив на различни материали, за които говори Витрувий. Затова съвсем естествена е употребата на местни строителни материали. Като най-широко разпространената техника на строеж се утвърждава *opus mixtum*, която е и най-лесна за изпълнение.

Както вече споменахме в горните редове, трудът на Витрувий е преоткрит през XV век, което означава, че междуременно е изминал период от 1500 години, без да се знае нищо за него. Дали за този сериозен период от време принципите в строителството са се запазили? Интересно е да разберем какво се е случило на балканския полуостров през това време от гледна точка на архитектурни примери.

През IV в. сл. Хр. е постоена църквата “Света София” в Константинопол, а през 532-537 г. е постоена наново след частични разрушения. В труда си “*De aedif.*”, писан по времето на император Юстиниан (ок. 550 сл.Хр.), Прокопиус от Цезарея прави точно описание на църквата и подчертава новаторското начало във визията ѝ. [3] Друг пример - Несебър, в които се смесват тракийска, римска, византийска и т.н. култури и чиято архитектура е с характерен вид, отново необвързана с описаното от Витрувий. Могат да се посочат и много други примери, показващи, че архитектурните традиции в българските

земи следват свое собствено развитие в периода между написването на труда и неговото преоткриване, а дори и след това и би било погрешно да го обвързваме с архитектурните правила на Античността и с друг тип архитектура.

Дори съществуващите валове и укрепления в Българските земи са с доста по-опростена (ако може да се използва подобна дума) структура в сравнение с Римските или описаните от Витрувий. Те се доближават повече до примери в други, също далечни римски провинции, но не и такива от сърцето на Римската империя. Това поставя под въпрос достоверността на възстановка, направена спрямо описания в книги, а не на базата на теренни проучвания или сходни обекти, разположени в близост.

Отново, обръщайки внимание на средновековната архитектура по българските земи - укрепления, жилища, жилищни кули и прочее обекти трудно може да говорим за връзка с описани от Витрувий принципи.

Абсурно е да търсим връзка на труда му и с обекти, създадени преди съществуването на римската империя - например Тракийски укрепления, светилища и т.н., какво остава за още по-ранни обекти.

Къде остава трудът на Витрувий в този случай? Доколко може да се използва написаното от него.

“10 книги за архитектурата” са ценно свидетелство за развитието и принципите на римските град, обществена архитектура и инфраструктура. Те дават важни насоки на изследователите - историци, археолози, архитекти. Но не бива да се приемат като “чиста монета” и единствено вярно правило дори и само що се отнася до развитието на римските градове. Информацията в труда е недостатъчна, за да се направят хипотетични възстановки на съществували обекти в българските земи (нещо, в което се опитват да ни убедят). Отново ще подчертая, че говорим за провинция на Римската империя, за различен климат, релеф, строителни материали. Дори при сградите не може да говорим за пълно съответствие на местоположение, разпределение, декоративна и пластична украса и прочее характеристики спрямо принципите, описани в труда на Витрувий. А да използваме написаното и да се опитваме да направим пряка връзка на римския със средновековния град с идеята за възстановяване визията на средновековни укрепления и градове на територията на България би било голяма грешка.

Не, никъде в книгите на Витрувий не се описва техника на градеж с бетон и арматура, каквито материали виждаме все по-често да се използват в строителството⁴ на крепости като Состра, Цари Мали град, Шуменска крепост, Трапезица, Хисарлъка над Кюстендил, Перистера, крепостните стени в Созопол, част от които - римски.

Да, "10 книги за архитектурата" би бил добра отправна точка за археологически⁵ и архитектурни пручвания, макети, компютърни визуализации и възстановки, лазерни проекции и 3D mapping, холограми на обекти и съоръжения от времето на Римската империя. Не е невъзможно да се използва за анастилоза⁶ на отделни фрагменти на археологическите обекти от римско време, когато това е възможно и предвидено в архитектурния проект. Но категорично информацията в "10 книги за архитектурата" не бива да се използва за пълни възстановки на крепости или други археологически обекти, още повече такива с множество културни слоеве, сред които и римски или обекти, несвързани с римската империя, каквито намерения се изказват напоследък.

Принципите, заложи в един проект за консервация и реставрация, следва да се съобразят със значимостта на обекта, степента му на съхранение, неговото местоположение, да са подчинени на оригинала и да се прилагат с респект към него.

⁴ В случая не е случайна употребата на думата "строителство". В международните документи и практики не се толерира използването на подобни техника и материали, особено що се отнася до връщане на автентичната визия на обекта.

⁵ В днешно време археолози използват "10 книги за архитектурата" при проучването на римския пристанищен град Caesarea Maritima в днешен Израел. Това е едно от първите, най-голямото, най-модерното в цялата Римска империя и същевременно най-старо известно пристанище.[4] То е построено според принципите, описани от Витрувий, поради което трудът е от голяма полза на специалистите.

⁶ Анастилоза - метод в реставрацията, при който наличните разпръснати елементи на сграда или съоръжение се връщат на автентичните им места, в първоначалната им композиция. Терминът "анастилоза" се ползва обичайно в контекста на буквалното значение на думата, а именно: на гръцки: ανα - пак, обратно и отυλος - колона, т.с. „възстановяване на колони“. Съгласно Венецианската харта, нововъведените интегриращи елементи при анастилозата трябва задължително да се отличават от оригиналните и да се сведат до минимум.

Използвана литература:

[1] Проф. Божидар Димитров: Европа реставрира старините си, без да води диви дискусии,
22.04.2015, в. Труд

[2] History of Architectural Theory, Hanno-Walter Kruft, Princeton Architectural Press, 1994

[3] Hagia Sophia and the Byzantine Aesthetic Experience, Dr Nadine Schibille, Ashgate Publishing, Ltd.,
28.11.2014 г.

[4] Caesarea Maritima: A Retrospective After Two Millennia, Avnēr Rabbān, Kenneth G. Holum, BRILL,
1996